

In het vorig artikel hebben we gezien, dat in oktober 1842 gemeenteverkiezingen werden gehouden. In 1843 wordt de stad Gent bestuurd door burgemeester Constant de Kerchove en door de schepenen E. Van Pottelsberghe, F. Verhaeghe-De Naeyer, Hip. Rolin en Nap. De Pauw. In 1843 heerst opnieuw een epidemie van mazelen, zoals in 1838, 1839 en 1840. In 1843 sterven 1389 kinderen jonger dan vijf jaar, dit is 49 o/o van het totaal aantal sterfgevallen of nog 40,1 o/o van het gemiddeld geboortecijfer voor de vijf laatste jaren.

Gent telt heden ongeveer 44 bruggen (hierbij zijn enkele bruggen gebouwd in de tweede helft van de negentiende en in de twintigste eeuw, zoals de bruggen over het Verbindingskanaal, de Albertbrug, enz.). In 1843 telde Gent 70 bruggen, 28 houten bruggen en 42 stenen bruggen. Meer dan dertig bruggen zijn dus verdwenen. We hebben reeds gezien, dat in de 19e eeuw de administratie een zeer beperkte omvang had; om dit probleem te verhelpen werden heel wat diensten verpacht; zo ook het brugdraaien. Nu waren er te Gent drie soorten houten bruggen : de rijksbruggen (negen bruggen op de Leie), de provinciale bruggen (vijf bruggen op de Coupure) en bruggen, die door de stad werden onderhouden. Elke overheid verpachtte zijn bruggen. Bracht de verpachting van de stedelijke bruggen in 1840 slechts 561 F op, voor 1843 bedroegen deze inkomsten reeds 842 F. De pachtprijs hield natuurlijk verband met de drukte van de scheepvaart : zo werd de Muidebrug in 1843 verpacht voor 265 F, de Dampoortbrug voor 150 F, de Verlorenbroodbrug voor 87 F, maar de Halsbrekersbrug op het Meerhem slechts voor 5 F en de Oordeelbrug aan het begin van de Houtlei aan de Lindenlei slechts voor 1 F; dit alles natuurlijk per jaar. De verpachting van de 99 stallen in het Groot Vleeshuis, van de 23 stallen in het Klein Vleeshuis en van de 49 plaatsen in de Vismarkt brachten natuurlijk heel wat meer op. In het Register der Ontvangsten voor 1843 vinden we de namen van de slaggers en vishandelaars; opmerkelijk is nog het groot aantal Van Loo's, Van Melle's en Minne's, die we ontmoeten bij de slaggers.

In de ontvangsten voor 1843 vinden we ook nog een post van 2500 F voor de afbraak van de papiermolen in de Brabantdam en de afbraak van een deel van het Kapucijnerklooster, wat 4200 F opbracht.

Wat betreft de openbare werken moet in de eerste plaats de ophoging van een groot aantal straten worden vermeld, dit om overstromingen te

voorkomen. Het jaarverslag vermeldt de volgende straten, die werden opgehoogd : Sleepstraat, Nieuwland, Oude Veemarkt, Merelbekerstraat, Zilverstraat, Kalvermarkt; Ykstraat, Sint-Jansdreef, Oliestraat, Otto-gracht, Gelukstraat, Goudstraat, Kromme Wal, Lange Wijngaardstraat, Sleutelstraat, Belgradostraat, Korte Boomgaardstraat, Korte Wijngaardstraat, Palingstraat, Korte Schipgracht, Lange Schipgracht, Tichelrij, Kapucijnerstraat, Molenaarsstraat.

Een ander groot werk was het ophogen van het Arteveldeplein, de Lammerstraat en de opgeving van de Marcellisbrug : dit werk vergde 78 445 kubiek meter aarde; de raming bedroeg 1 F per kubiek meter. De stad vond de mogelijkheid het werk te laten uitvoeren tegen een gemiddelde prijs van 0,395 F per kubiek meter, enerzijds door een voordelig akkoord met een ondernemer, maar ook door het afschaffen van het gebruik aan particulieren, die afbraakmateriaal aanvoerden, een vergoeding van 16 centimes per kar of 48 centimes per kubiek meter te geven. De nog ontbrekende aarde werd afgegraven aan de vesting van de Brusselsepoort en betaald tegen 0,90 F per kubiek meter.

Nog in verband met openbare werken werden een aantal houten balustraden langs de talrijke vaarten vervangen door ijzeren balustraden; ook een aantal houten meerpalen werden door ijzeren meerpalen vervangen.

17 Januari :

In de gemeenteraad van 17 januari vraagt een gemeenteraadslid maatregelen te treffen om het reinigen van de straten te verbeteren; dit werk werd toevertrouwd aan enkele gebrekkigen van de Liefdadigheidswerkplaats. De burgemeester erkent, dat de middelen onvoldoende zijn; de stad beschikt slechts over vier "tombereaux", men zal er nog drie aankopen.

12 Februari :

Op 5 november 1842 werd tussen België en Nederland een verdrag gesloten, waarbij een aantal problemen werden geregeld. Voor Gent was art. 26 van de overeenkomst van groot belang. "De vaartuigen uit zee komende om zich langs de Neuse Vaart in België te begeven en vice versa zullen voor de tocht op die vaart en de werking der bruggen en sluisen aan de betaling van geen welkdanig recht, tol of retributie onder welke benaming ook, hetzij ten voordele der Nederlanden, hetzij ten profijte van België, onderworpen mogen worden". Ook art. 27 is van belang : "De vaarrechten voor het vervoer van reizigers en koopwaar met schepen niet vermeld in art. 26 worden met een derde verminderd; voor de boten, die vis, landvette, stenen, steenkolen en turf vervoeren, worden de vaarrechten op de helft gebracht". Op 12 februari lezen we in De Gazette van Gent : "Het Amerikaansche vaartuyg Mary and Jane van New-York is verleden vrijdag met een lading van 984 balen katoen voor de heren Verhaeghe-De Nayer in onze haven aangekomen. Nu zijn de sluisrechten van 54 cent op de vaart van Terneuzen afgeschaft; deze

rechten zouden voor voornoemd schip meer dan 400 F hebben bedragen”.

18 Maart :

In de gemeenteraad van 18 maart vraagt de heer Wauters aandacht voor de oude gewoonte behoeftige zieken in een draagstoel te vervoeren naar het hospitaal. Hij vraagt, dat het college de toelating zou geven draagberies te maken om de draagstoel te vervangen. Men zal het advies van de Commissie van de Burgerlijke Godshuizen inwinnen. In dezelfde gemeenteraad wordt een verzoek van de foorreizigers om de halfvastenfoor rond het stadhuis te behouden, afgewezen; het besluit van de gemeenteraad van 27 januari 1842, waarbij de foor verplaatst werd naar het Sint-Pietersplein, blijft behouden. Op 18 maart besluit de gemeenteraad ook, dat jaarlijks een “Gentse Feest” zal worden ingericht. (zie artikel “De eerste Gentse feesten” in G.T., jg. 2, nr. 12, blz. 233)

21 Juni :

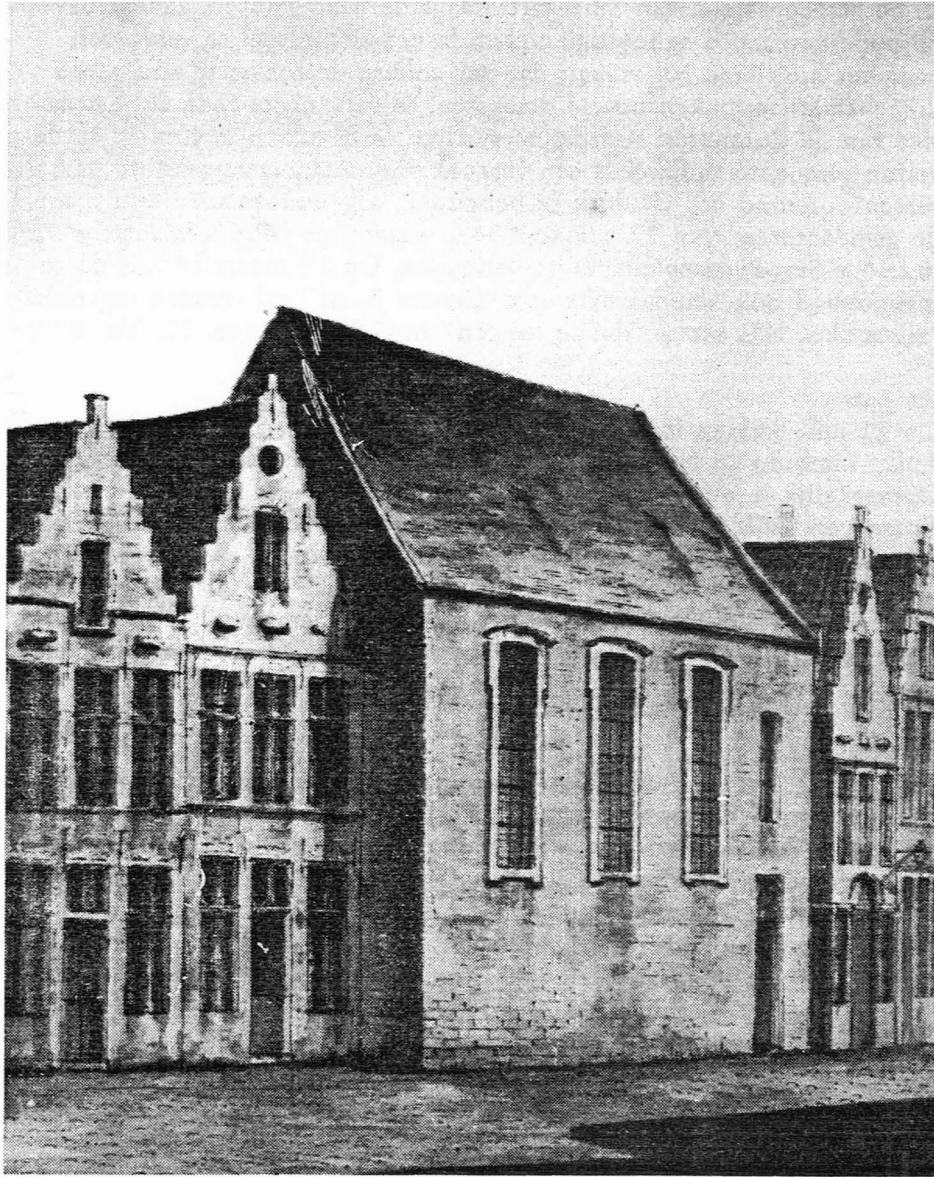
Op 21 juni hadden in de provincies Oost-Vlaanderen, Henegouwen, Luik, Limburg en Namen verkiezingen plaats voor Kamer en Senaat. Opmerkelijk is wel, dat de kiescijns niet overal gelijk is : te Antwerpen, Brussel en Luik bedraagt de kiescijns 80 gulden (de wet gebruikt nog de oude munteenheden), te Luik 70 gulden, 60 gulden te Brugge en Leuven, 50 gulden te Mons, te Lokeren, Sint-Niklaas en Aalst 40 gulden, te Dendermonde, Oudenaarde en Ronse 35 gulden en in de overige plaatsen slechts dertig gulden. De bedoeling was, de invloed van de steden af te zwakken.

28 Juni :

Het bestuur van de burgerlijke godshuizen besluit het gesticht voor oude vrouwen in de Brugsepoortstraat, genaamd Leugemeete, te sluiten en te verkopen, daar het gebouw uitgewoond, vochtig en bouwvallig is. De oude vrouwtjes werden naar andere gestichten overgebracht. Volgens Fr. De Potter (Geschiedkundige Beschrijving van Gent, deel 8, blz. 460) werd het godshuis van Sint-Jan en Sint-Pauwel gesticht in 1315. In 1846 ontdekte Felix De Vigne een aantal muurschilderingen in de kapel. In 1861 hernam J. Béthune het onderzoek en ontdekte nog belangrijke muurschilderingen (1).

11 Juli :

Gezien de bewoners van extra-muros niet onderworpen waren aan de octrooirechten, heeft in 1841 de gemeenteraad een belasting ingevoerd voor de bewoners extra-muros. Deze zijn het natuurlijk daar niet mede eens; ze zenden een verzoekschrift aan de raad, waarin ze er op wijzen, dat ze nooit onderworpen waren aan een dergelijke belasting. De stad wijst er op, dat deze bewoners dezelfde voordelen genieten als de bewoners intra-muros, die gemiddeld 13 F aan octrooirechten per inwoner

De Leugemeete (Atlas Goetgebuer. S.A.G.)

betalen. In het verslag van de gemeenteraad (deel 45) vinden we de berekening van de octrooirechten, die een gezin van zeven personen, dat

extra-muros woont, zou betalen indien ze binnen de poorten zouden wonen.

6 hl. bier	12,00 F
150 kg. vlees	13,50 F
10 hl. tarwebloem	15,00 F
20 hl. kolen	1,00 F
	<hr/>
Totaal	41,50 F

De raad wijst er nog op, dat het bouwen in de stad ook duurder is, gezien de octrooirechten op de bouwmaterialen 10 % bedragen. Deze belasting was een bron van zoveel moeilijkheden, dat de belasting in 1849 werd afgeschaft.

8 September :

De wevers en spinsters van de stad Ronse wenden zich tot de gouverneur met het verzoek aandacht te schenken aan hun ellendige toestand : zeven achtste van hen zijn zonder werk en brood.

16 September :

Koningin Victoria en Leopold I bezoeken Gent. (zie G.T. jg. 2, nr. 9, blz. 179)

24 October :

Op 24 oktober overleed prof. Jan-Frans Kluyskens te Gent. J.F. Kluyskens werd geboren te Aalst in 1771. Hij trad in dienst bij een heelmee-ster te Gent en werd aan het Oostenrijks leger in 1792 als heelmee-ster aangesteld. In 1796 werd hij heelmee-ster aan het hospitaal, hetzelfde jaar wordt hij belast met de lessen aan de school voor chirurgie, die was opgericht door de municipale raad in 1795. In 1804 werd deze school gesloten en vervangen door de school voor genees-, heel- en verloskunde. De lessen werden gegeven in het Pakhuis en in het hospitaal van de Bijloke. Kluyskens wordt belast met het onderwijs in de anatomie en de fysiologie. De school bleef bestaan tot de oprichting van de Gentse universiteit in 1817. Kluyskens werd hoogleraar in de heel- en verloskunde en verwierf het emeritaat in 1841. Hij was tweemaal rector van de universiteit, nl. in 1830-1831 en in 1839-1840. Prof. Kluyskens genoot een hoge eer, wat onder meer blijkt uit het feit, dat de municipale raad hem aanduidde om deel uit te maken van de afvaardiging, die Napoleon ging geluk wensen bij de geboorte van de Koning van Rome in 1811. In 1838 werd prof. Kluyskens lid van de gemeenteraad. In het jaar VIII (1799-1800) stelden Kluyskens en Van Lokeren aan het Bureau van Liefdadigheid voor een dienst voor koepokinenting op te richten; in hun schrijven wezen ze er op, dat een kind op zeven stierf aan de pokken. (E. Jenner had zijn werk over de koepokinenting gepubliceerd in 1798).

In het "Liber Memorialis" van de Gentse universiteit lezen we : "C'était

un clinicien d'une grande valeur et de beaucoup d'originalité. Les vastes connaissances qu'il avait acquises, il les devait presque toutes à un travail personnel. C'était en même temps un opérateur hardi, doué d'un grand sang-froid et d'une incomparable habilité, qualités maîtresses surtout à une époque où l'on ne connaissait ni les anesthésiques ni les procédés perfectionnés d'hémostase".

De Prof. Kluyskensstraat werd aangelegd in 1868 bij de bouw van het burgerlijk hospitaal.

25 November :

De gemeenteraad besluit de pomp op het Sint-Pietersplein te herstellen; het werk zal 1553,88 F kosten. In de eerste helft van de 19e eeuw hadden veel huizen nog geen putwater; daarom waren in de stad enkele openbare pompen. (zie G.T. jg. 2, nr. 7, blz. 136)

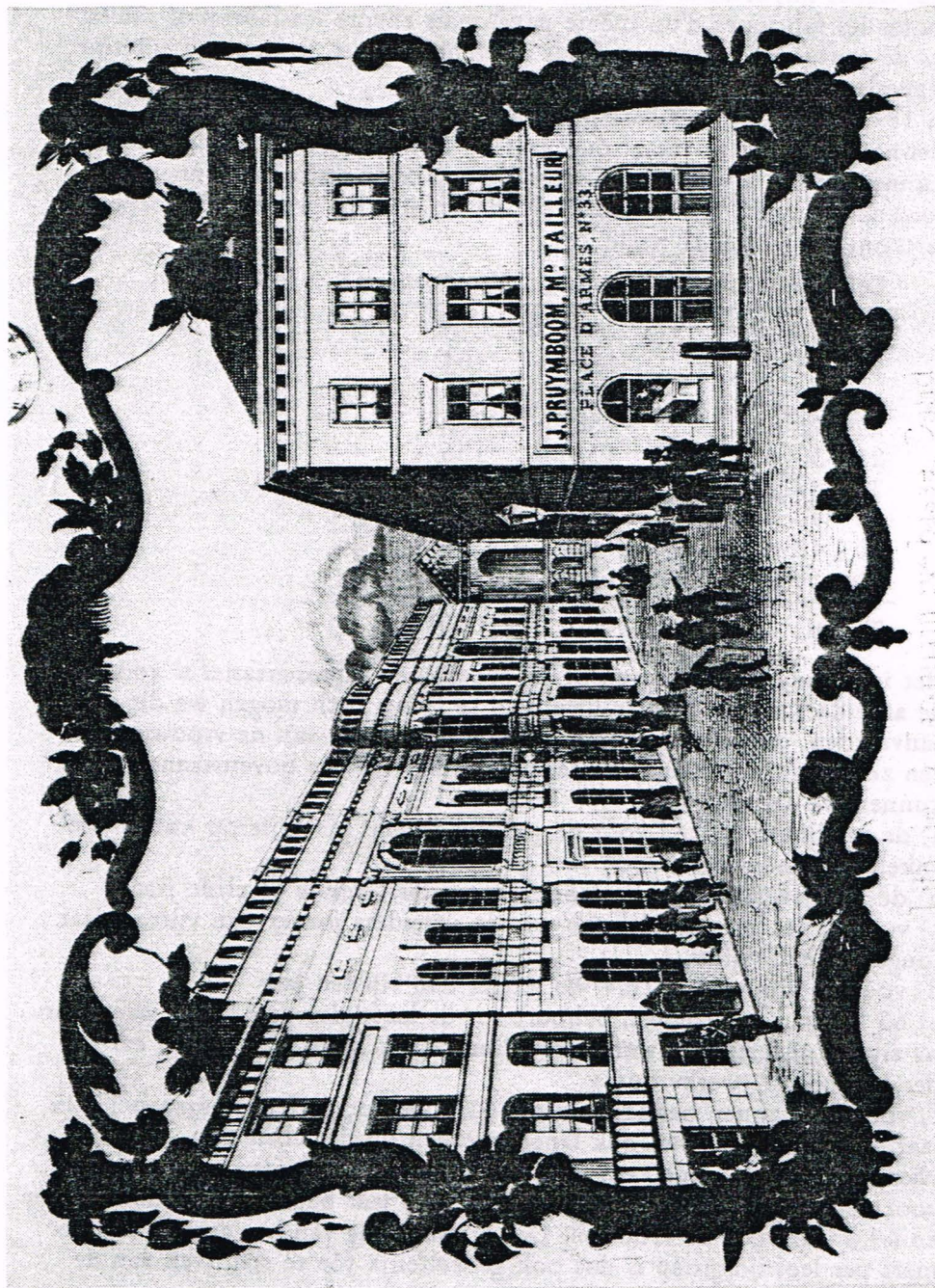
Om dit deel te eindigen nog een overzicht over de evolutie van de broodprijzen in 1843.

	21.1	11.3	24.6	30.9	9.12
1 kg. gebuild tarwebr.	39 c.	36 c.	40 c.	33 c.	32 c.
1 kg. ongebuild tarwebr.	28 c.	26 c.	31 c.	28 c.	27 c.
1 kg. Masteluinbr.	24 c.	22 c.	25 c.	20 c.	20 c.
1 kg. roggebrood	20 c.	19 c.	20 c.	15 c.	14 c.

1843.

In verband met wat in de volgende jaren zal voorvallen is het nodig thans eens nader de economische en sociale toestanden te bekijken. Door het handelsprotectionisme van de ons omringende landen enerzijds en door het vasthouden aan een voorbij gestreefd productieproces anderzijds - dit voornamelijk in Vlaanderen wat betreft de linnenweverij - ontstaat een erge economische crisis. "Overal of haast overal was de wanverhouding gebleken tussen de levensduurte, die sedert 1840 steeds toegenomen was, en het arbeidsloon, dat gelijk gebleven was als de patroons het niet hadden verminderd om aan de buitenlandse concurrentie te kunnen weerstaan". (Pirenne : Geschiedenis van België, deel IV, blz. 77) In september 1843 belastte de Kamer een commissie met een onderzoek omtrent de levensvoorwaarden van de arbeiders. De "Enquête sur la condition des classes ouvrières et le travail des enfants" verscheen in 1846-1848. Voor Gent werd het onderzoek verricht door de hoogleraars J. Mareska en J. Heyman. "Enquête sur le travail et la condition physique des ouvriers employés dans les manufactures de coton". Het werk verscheen in 1845.

Het is onmogelijk dit werk van 260 blz. samen te vatten; we moeten ons beperken tot enkele gegevens, die de toestand van de katoenarbeider omstreeks 1845 beschrijven. Alhoewel de auteurs geen utopische gedachten vooropzetten, toch beschouwen ze de problemen met een weid-

De Kouter in 1843.

se blik. In verband met de arbeidswetgeving poneren ze : "Il est de la plus haute importance de mettre sous un même niveau, non seulement toutes les fabriques d'un même pays, mais encore les fabriques similaires de toutes les nations, et pour atteindre ce but, il faut une entente générale entre les peuples".

In 1843 telde Gent 53 katoenspinnerijen en -weverijen en negen "indiennerieën" met in totaal ongeveer 10 000 werknemers, waarvan 6000 mannen en 4000 vrouwen. De proefgroep telde duizend mannen en duizend vrouwen. De verdeling van de proefgroep in leeftijdsgroepen vertoont het volgende beeld.

Leeftijdsgroep	Mannen	Vrouwen
8 - 10 jaar	32	0
10 - 15 jaar	184	104
15 - 20 jaar	160	339
20 - 25 jaar	158	293
25 - 30 jaar	133	136
30 - 35 jaar	94	80
35 - 40 jaar	84	32
40 - 45 jaar	92	16
45 - 50 jaar	63	0
Totaal	1000	1000

Het is onmogelijk te zeggen of de proefgroep representatief is voor al de arbeiders van de katoennijverheid te Gent; toch mogen we dit wel aanvaarden, gezien de proefgroep toch een vierde van de vrouwen en een zesde van de mannen vertegenwoordigt. Uit de bovenstaande tabel kunnen we afleiden :

- a) de minimum-leeftijd voor de jongens is acht jaar; hierop komen wel enkele uitzonderingen voor
- b) de meisjes gaan naar de fabriek vanaf hun tiende of elfde jaar
- c) voor de mannen is 21,6 % van de arbeiders jonger dan vijftien jaar (ongeveer een vijfde)
- d) voor de vrouwen is 10,4 % jonger dan vijftien jaar
- e) 63 % van de vrouwen behoort tot de leeftijdsgroep 15-25 jaar, daarna zijn de meeste vrouwen gehuwd en blijven thuis of oefenen een ander beroep uit (werkvrouw)
- f) voor de mannen behoort slechts 31,8 % tot de leeftijdsgroep 15-25 jaar, de mannen blijven ook langer werken op de fabriek.

Hier moeten we opmerken, dat de gemiddelde leeftijdsduur in 1843-44 voor de personen boven de zeven jaar 47,5 jaar bedroeg voor de mannen en 49,5 jaar voor de vrouwen. De vermindering van het aantal werknemers per leeftijdsgroep is dus ook gedeeltelijk toe te schrijven aan de sterfgevallen.

De werkuren waren van vijf uur of halfzes 's morgens tot acht uur 's avonds, met twee onderbrekingen van een halfuur en een onderbreking

van een uur voor het middagmaal. Men werkte dus gemiddeld dertien uur per dag, ook de zaterdag; de maandag eindigde het werk om drie uur in de namiddag. Een gemiddelde werkweek telde dus ongeveer 73 uur. Het aantal verlofdagen was natuurlijk beperkt : de kerkelijke feestdagen en twee tot drie dagen met carnaval en de Gentse feesten. De verlofdagen werden natuurlijk niet betaald.

Kijken we nu naar de lonen. Deze verschilden volgens het beroep.

Dagloon	Minimum	Maximum
Spinner (grof)	2,66 F	2,83 F
Spinner (fijn) een getouw	2,00 F	2,33 F
twee getouwen	3,00 F	3,33 F
Wever : op twee getouwen	1,77 F	2,05 F
op een getouw	0,88 F	1,32 F
leerjongen	0,45 F	0,58 F
Arbeider	1,50 F	1,81 F
Stoker	2,50 F	3,12 F
Meesterknecht	3,66 F	5,00 F
Vrouwen	0,90 F	2,05 F
Werknemers tussen 12 en 16 jaar	0,45 F	1,30 F
Kinderen onder de twaalf jaar	0,30 F	0,50 F

Mareska geeft als gemiddeld loon per jaar :

Volwassen mannen	656,08 F
Volwassen vrouwen	383,64 F
Jongelingen (12-16 jaar)	241,00 F
Kinderen onder de 12 jaar	114,00 F

Om een oordeel te kunnen vellen over deze lonen, geven de auteurs een overzicht van de uitgaven per week van een gezin bestaande uit vader, moeder en vier kleine kinderen "vivant dans un état très voisin de la misère".

Brood (gedeeltelijk		Karnemelk	0,16 F
rogge en tarwe)	4,62 F	Rijst	0,24 F
Aardappelen	2,24 F	Meel	0,08 F
Boter	2,38 F	Ajuin	0,08 F
Koffie	0,35 F	Onderhoud klederen	0,80 F
Cikorei	0,21 F	Brandstof en verlichting	1,00 F
Melk	0,21 F	Zeep	0,22 F
Zout	0,14 F	Stijfzel	0,11 F
Peper	0,03 F	Huishuur	1,27 F
Azijn	0,14 F		
		Totaal :	14,28 F

In deze lijst komen noch vlees, noch groenten noch fruit voor, ook geen bier. Volgens deze gegevens moet een katoenarbeider dus een jaarlijks inkomen hebben van 742 F en we kunnen besluiten, dat dit bedrag bijna honderd frank het gemiddeld jaarinkomen van een volwassen textiel-

arbeider overtreft. Vandaar de noodzakelijkheid, dat de vrouw en de kinderen meewerken. De geringste tegenslag - ziekte, arbeidsongeval, enz. - stort het gezin in de bitterste ellende. In die tijd was "werkman" en "behoefte" synoniem.

De arbeiders trokken meestal nuchter naar de fabriek. Ze namen twee hoofdmaaltijden : 's middags en 's avonds. Het middagmaal bestond uit karnemelkpap of een magere soep met aardappelen en ajuinsaus; als avondmaal aten ze aardappelen en brood. Daarnaast namen ze twee tussenmaaltijden : een om negen uur 's morgens en een om vier uur in de namiddag; deze bestonden enkel uit boterhammen. Als drank dronken ze een dunne koffie. Op de duizend proefpersonen aten 187 nooit vlees, 285 aten eenmaal per week vlees en 377 twee maal per week. Dit vlees was meestal van minderwaardige, ja slechte kwaliteit. Het besluit van de auteurs is, dat het diët van de arbeidersbevolking volstrekt onvoldoende is.

Mareska bespreekt verder de kledij en de woning. "Ces cloaques immondes d'invention moderne, qu'on désigne sous le nom d'enclos ou d'impasses et qui nous ont fait connaître l'existence d'une seconde ville dans la ville : d'un côté : de l'air, de l'espace et des provisions de santé, d'un autre côté tout ce qui empoisonne et abrège la vie, l'entassement des maisons et des familles, l'obscurité, l'humidité, l'infection". We krijgen een beschrijving van Batavia. "Il est loin d'être le plus insalubre et le plus fangeux, mais par sa régularité et ses dimensions il peut être considéré comme type de ce genre de quartiers".

In een derde deel van het werk worden de lichamelijke toestand, de ziekten, de zeden en de ontwikkeling van de katoenarbeiders besproken. Een vijfde van de lotelingen te Gent in de jaren 1842, 1843 en 1844 werkten in de katoennijverheid; een derde van de lotelingen in kleine bedrijven. 26,87 % van de Gentse lotelingen werden afgekeurd wegens lichaamsgebreken : dit is het hoogste percent van de elf steden van Oost-Vlaanderen. (Eeklo bekleedde de tweede plaats met 21,37 % afgekeurden, achteraan kwamen Dendermonde, Sint-Niklaas, Lokeren en Ronse met elk ongeveer 13 % en Oudenaarde met 11,53 %). Voor de ganse provincie bedroeg het aantal afgekeurden wegens lichaamsgebreken voor de jaren 1840 tot en met 1844 14,9 %. Het percent afgekeurden te Gent is dus bijna het dubbel van het percent voor de provincie. De oorzaak van dit groot verschil is zeker te zoeken in de arbeidsvoorwaarden, de slechte behuizing, de onvoldoende voeding en de vroege tewerkstelling van de kinderen in de fabrieken.

De auteurs eindigen hun werk met eensynthese en een aantal besluiten. "La position des ouvriers réclame du soulagement. En tête des moyens à prescrire par l'autorité figure tout ce qui est relatif aux enfants. Notre opinion est que le travail doit être fixé à douze heures par jour pour les enfants comme pour les adultes, mais que les enfants ne doivent point être reçus avant douze ans. Jusqu'à l'âge de douze ans la place de l'enfant est à l'école. Parmi les réformes à effectuer les plus urgentes sont

celles qui concernent l'impôt sur les substances alimentaires et la construction des habitations". De auteurs stellen ook voor een arbeidsinspectie op te richten.

Om de geschiedenis van Gent te begrijpen is het noodzakelijk kennis te hebben van deze feiten. De weg tot verbetering van de beschreven toestanden zal lang en moeilijk zijn.

M. STEELS

NOOT

- (1) M.J.B. Baron Béthune en A. Van Werveke : De Oorkonden van het Godshuis van Sint-Jan en Sint-Pauwel.
Van Werveke : Steendrukplaten en Lichtdrukplaten van de muurschilderingen in de kapel van Sint-Jan en Sint-Pauwel.
-